

BAGI ZOLTÁN PÉTER

Alessandro Ridolfi karrierje és az 1605. évi szombathelyi ütközet

A Némethy Gergely vezette hajdú és török-tatár csapatok 1605 szeptemberének a végén ismét átkeltek a Rába bal partjára és Szombathelynél vereséget mértek az ott állomásozó, Alessandro Ridolfi vezette lovas lövész egységre. Dolgozatom¹ két egymással is szorosan összefüggő témát szeretnék górcső alá venni. Egyrészt fontos megválaszolni azt a kérdést, hogyan került a firenzei származású és a Medici családdal is rokonságban álló nemes, Ridolfi a lovas lövész csapat élére? Másrészt egy új forrás alapján szeretném bemutatni az egység szombathelyi vereségét, majd további sorát is.

Aki Obrist akart lenni, avagy hogyan került Alessandro Ridolfi Szombathelyre?

A történettudomány a 17. századra teszi és a harmincéves háborúval (1618–1648) kapcsolja össze az állandó hadseregek megjelenését. Ez azt jelentette, hogy a különböző alakulatokat – regimenteket, zászlókat vagy kompániákat – már nem csupán egy-egy hadjárat idejére állították fel, hanem a békekötést követően is fegyverben maradtak. A felfogadottak egységes felszerelésben, fegyverzetben, központi ellátás-

ban, tisztségenként ugyanakkora zsoldban és ugyanolyan kiképzésben részesültek. A 17. század második felében a Habsburg Birodalom haderejében e változásokat a kor egyik legelismertebb hadvezére, Raimondo Montecuccoli honosította meg. Tevékenysége a hadszervezet minden területére kiterjedt. Elrendelte az egységes kaliberű fegyverek bevezetését és használatát.² A kovakő závarzatú puskák 1666. évi bevezetésével egyrészt korszerűsítette a lövészek fegyverzetét, másrészt növelte az egységek tűzerjét. Kőnyitette ruházatukat is, hiszen a sisak helyett már háromszögletű kalapot kellett viselniük. A pikások és a lövészek arányát úgy határozta meg, hogy a legnagyobb harctéri tűzhatást érhesse el, ezért a legénység kétharmadát már tűzfegyverekkel szereltette fel. Könnyített mind a gyalogság, mind pedig a lovasság ruházatán és felszerelésén. A mozgást nehezítő vértzetet nem egy esetben el is hagyták.³ Hozzá kell azonban tennünk, hogy az egyenruha színének megválasztásában egészen 1690-ig az Obrist akarata döntött. Ekkortól az Udvari Haditanács mind a ruházat alakját, mind pedig a színét meghatározta és egységesítette fegyverne-

1 Tanulmányom a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00010/14/2. Ennek első változata Kassán (ma: Košice, Szlovákia) hangzott el a 2017. február 3-án megrendezett Bocskai konferencián. Sajnos, a tanulmánykötet nem jelent meg. Emellett, a közleményhez további segítséget nyújtott a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj. Ügyszám: BO/00013/19/2.

2 Gundaker von Liechtenstein 1603-ban készített javaslatában hangsúlyozta, hogy szükség volna egy egységes kaliber bevezetésére a muskétások, lövészek és az archibussal felszereltet közt. *Heischmann, Eugen*: Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich. Wien, 1925. (továbbiakban: Heischmann, 1925.) 48. p.

3 *Czigány István*: Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe, 1600–1700. Bp., 2004. (továbbiakban: Czigány, 2004.) 111. p. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára; 4.)

menként. A gyalogságnál például így terjedt el a gyöngyszürke szín. Az Obrist csak a hajtóka és az ujjas színét határozhatta meg, de ez a jog is csak 1767-ig maradt fenn.⁴

A gyalogságnál a lövészek és a pikásokon kívül az 1670-es években megjelentek az első gránátosok a Habsburg Birodalom haderejében. Ezeknek a zsoldosokat lőfegyverrel és 2–3 font súlyú kézigránátokkal szerelték fel, amelyek repeszei gyakran akár 50 lépés távolságban is sebeket ejthettek.⁵

A lovasság és a gyalogság erényeit ötvöző dragonyosokat a lovas szablya és karabély helyett a gyalogos harchoz alkalmasabb flintával és gyalogsági karddal szerelték fel, a nyeregkápára erősített két pisztoly mellett. A vértés lovasok páncélzatát is megkönnyítették, hiszen az addig használt comb-, karvast és vértet felváltotta a vasodronnyal és fémlemezekkel megerősített mellvért. Fegyverzetük továbbra is nehéz,

kétélű lovassági pallosból, karabélyból és két pisztolyból állt.⁶

A hadszíntérré vonuló és a hadjáratban részt vevő egységek ellátási problémájának megoldására Raimondo Montecuccoli – személyes tapasztalatai alapján – a nagy folyamok mentén – Pozsony (ma: Bratislava, Szlovákia), Győr, Komárom, Tokaj – felállította azokat az élés- és fegyverraktárakat, amelyek megalapozták a felszabadító háború sikerének logisztikai hátterét.⁷

A 17. század második felétől már mindennapos vált a felfogadottak kiképzése is. Az újoncokat kiképző táborokba vezényelték, ahol elsajátíthatták a hadimesterség és fegyverük használatának alapjait. A már kiképzett és „garnizonokba” osztott egységeknél pedig, Montecuccoli bevezette az állandó gyakorlatoztatást, ezzel is növelve a Habsburg Birodalom haderejének harcészültségét.⁸

A magam részéről azonban úgy vélem, hogy az egységes elvek alapján megszervezett hadsereg megjelenésben és kialakulásában a döntő tényezőnek azt tekinthetjük, hogy az uralkodó a 17. században a rendektől függetlenül állíthatta fel a hadjáratba küldött egységeket. Ehhez két, egymással is szorosan összefüggő feltételnek kellett megfelelni. Egyrészt az új adónemeknek – leginkább a forgalmi adó – uralkodó jövedelmei már nem függtek a Habsburg Birodalom különböző jogállású és jogszokású királysági és tartományi rendek akaratától, vagy írhatnám azt is, hogy kényétől-kedvétől. Ezeket az összegeket

4 Újhelyi Péter: Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig, 1657–1780. Bp., 1914. (továbbiakban: Újhelyi, 1914.) 43., 133. p.; Barker, Thomas: Doppeladler und Halbmond. Entscheidungsjahr 1683. Graz–Wien–Köln 1982. (továbbiakban: Barker, 1982.) 172. p.

5 Meynert, Hermann: Geschichte der K. K. österreichischen Armee. Ihrer Heranbildung und Organisation, so wie ihrer Schicksale, Thaten und Feldzüge von der frühesten bis auf die neuere Zeit. Geschichte des Kriegswesens und der Heeresverfassung in der Österreichischen Monarchie zur Zeit Kaiser Maximilian's I. und bis zum dreissigjährigen Kreige. Wien, 1854. 156. p.; Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Nach den Feld-Akten und anderen authentischen Quellen. Herausgegeben von der Abtheilung für Kriegsgeschichte des k.k. Kriegs-Archivs. Bd. 1. Wien, 1876. (továbbiakban: Feldzüge, 1876.) 206. p.; Wrede, Alphons von: Geschichte der K. und K. Wehrmacht. Bd. 1. Wien, 1898. (továbbiakban: Wrede, 1898.) 37. p.; Újhelyi, 1914. 128. p.

6 Wrede, 1898. 37–38. p.; Újhelyi, 1914. 129–130., 144–145. p.; Barker, 1982. 170–173. p.; Borus József: Modern haditechnika és régi fegyverek a török háborúban, 1663–1698. In: Bécs 1683. évi ostroma és Magyarország. Szerk. Benda Kálmán, R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1988. 157–160. p.; Czigány, 2004. 112. p.

7 Czigány, 2004. 166. p.

8 Czigány, 2004. 111. p.

az adómegszavazási hajlandóságtól és politikai engedmények ígérétéől függetlenül folyamatosan be lehetett hajtani. Másrészt Albrecht Wenzel Eusebius von Wallenstein meggyilkolását (Cheb, 1634. február 25.)⁹ követően az udvar hozzákezdett a „zsoldos üzlet államosításához”. 2 hónappal Walter Buttler dragonyosainak tettét követően, 1634 áprilisában II. Ferdinánd (1619–1637) rendeletet adott ki arról, hogy immár senki sem állíthat ki egy regimentnél többet.¹⁰ Ezzel kezdetét vette az a folyamat, amelynek eredményeként az uralkodó és a felfogadással megbízottak között addig fennállt szerződéses viszonyt felváltotta a szolgálati viszony. Ennek a következő lépése az volt, hogy III. Ferdinánd (1637–1657) rendelete alapján az regimentek felfogadásával megbízottak, akik magasabb tisztségek vagy beosztási helyük miatt nem irányíthaták közvetlenül egységüket, le kellett adniuk egységüket.¹¹ Azt mondhatjuk tehát, hogy a 17. század utolsó és a 18. század első évtizedeiben, a visszafoglaló (1683–1699), valamint a pfalzi (1688–1697) és a spanyol örökösödési (1701–1714) háború idején a Habsburg Birodalom már egy egységeselvek alapján megszervezett és kiállított¹² haderővel rendelkezett.

9 Czigány, 2004. 48–50. p.

10 Barker, 1982. 170. p.; Winkelbauer, Thomas: Österreichische Geschichte, 1522–1699. Teil 1. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. Wien, 2003. 415. p.

11 Feldzüge, 1876. 205. p.; Wrede, 1898. 60–61. p.; Újhelyi, 1914. 43–45., 127–128. p.

12 Szántszándékkal nem írtam állandó hadsereget, hiszen a Habsburg Birodalom a 16. század közepétől az uralkodó saját jövedelmén, a különböző királyságok és tartományok, valamint a Német-római Birodalom rendjeinek ügynevezett töröksegélyein több 1000, némelykor több 10.000 magyar, német, horvát, szláv és uszkok gyalogost és lovas tartott állandóan zsoldjában a Magyar Királyság különböző stratégiai pontjain. Legújabbban erről lásd Czigány István: A Magyar

Ugyanezen lehetőséggel a tizenöt éves háború időszakában (1591–1606) azonban nem rendelkezett II. Rudolf (1576–1612), illetve a magyar ügyeket irányító Mátyás főherceg. Az évről évre a töröksegélyt megszavazó rendek ugyanis több személyt is kijelöltek maguk közül, aki az adóforintjaikból felállított gyalogos vagy lovas egység parancsnokságát betöltheti. Az uralkodónak, vagy a tárgyalásokon részt vevő megbízottjának – gyakran valamelyik főhercegnek – a tartományi nemesség akaratával összhangban kellett kiválasztani azt a személyt, aki a regiment vagy zászló zsoldosait a következő hadjáratra felfogadtatja, a hadszíntérre vezeti és ott irányítja. A kiválasztott személy részére aztán az Udvari Haditanács állította ki a megfelelő felfogadó iratokat. Ezt a metódust figyelhetjük meg mind az alsó-ausztriai, mind a cseh és morva rendek esetében is. Az előbbieket jelöltállítását megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy bizonyos családok és személyek egyszerűen kisajátították maguknak az obristi tisztségeket. Ezen famíliák közé tartozott a Kollonich és a Puchheim, míg több alkalommal is gyalogos regiment kiállítására kapott megbízást Georg Andreas von Hofkirchen vagy Ulrich von Königsberg, aki egymást követő 3 évben – 1593–1595 – parancsnokolt különböző létszámú lovascsapatok felett.¹³

Királyság hadügyei a 17. század első felében. In: Magyarország hadtörténete. 2. köt. Az oszmán hódítás kora, 1526–1718. Szerk. Mészáros Kálmán. Bp., 2020. 243. p.

13 Österreichisches Staatsarchiv (továbbiakban: ÖStA) Kriegesarchiv (továbbiakban: KA) Bestallungen (továbbiakban: Best.) 451/1593.; ÖStA KA Best. 470/1594.; ÖStA KA Best. 471/1594.; ÖStA KA Alte Feldakten (továbbiakban: AFA) 1594-6-3; ÖStA KA Best. 516/1596.; ÖStA KA Best. 557/1597.; ÖStA KA Best. 611/1598.; ÖStA KA Best. 742/1603., Stangler, Gottfried: Die niederösterreichischen Landtage von 1593 bis 1607. Dissertation zur Erreichung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien, 1972. passim.

A cseh és morva rendek esetében ugyanezt a jelenséget figyelhetjük meg. Wilhelm von Terzka két alkalommal – 1595-ben és a következő esztendőben is – a királyság rendjei által megszavazott segélyből toborzott és vezetett gyalogosokat.¹⁴ Míg Karl von Tettaut 1592 és 1598 között összesen hat alkalommal bízták meg a cseh rendek különböző létszámú és fajtájú – német lovas és lovas lövész – lovaság kiállításával.¹⁵

A Habsburg Birodalom királyságaiból és tartományaiból, valamint a Német-római Birodalomból érkező töröksegélyek mellett a Szentszék is kétféle módon támogatta az Oszmán Birodalom elleni küzdelmet. VIII. Kelemen pápa (1592–1605) egyrészt három alkalommal – 1595, 1597 és 1601 – hadat állított ki és küldött a magyarországi hadszíntérre unokaöccse, Gianfrancesco Aldobrandini vezetése alatt.¹⁶ Másrészt minden évben tekintélyes pénzsegéllyel járult hozzá a harc sikeréhez, ezért azonban feltételeket is szabott.

Erre remek példa az 1603-ban a Germanico Strassoldo¹⁷ által pápai és kisebb itáliai uralkodók segélypénzen felfogadott gyalogos regiment. A Szentszék ragaszkodott egyrészt Strassoldo személyéhez, mint

Obristhoz. Emellett a pápai udvar támogatását élvezte az Obristleutnantá¹⁸ meggett Alessandro Ridolfi, valamint a regiment a főstrázsamesteri (sergente maggiore) tisztségét betöltő Stefano Ciancherottit¹⁹ is. Mindhárom ráadásul egy-egy zászló Hauptmannjai volt.²⁰ Bár a regiment a pápai és a kisebb itáliai uralkodók segély-

- 14 Tóth Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000. (továbbiakban: Tóth, 2000.) passim.
- 15 ÖStA KA Best. 441/1592.; ÖStA KA Best. 455/1593.; ÖStA KA Best. 501/1596.; ÖStA KA Best. 581/1598.; Heischmann, 1925. 244–245. p.
- 16 Banfi, Florio: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. = Hadtörténelmi Közlemények, 1939. 1. sz. 1–33., 213–228. p., 1940. 1. sz. 143–156. p.; Brunelli, Giampiero: La santa impresa. Le crociate del papa In Ungheria, 1595–1601. Roma-Salerno, 2018. 206 p.
- 17 A friuli származású nemes, Germanico Strassoldo katonai és diplomáciai pályájáról lásd Conzato, Antonio: Dai castelli alle corti. Castellani friulani tra gli Asburgo e Venezia, 1545–1620. Verona, 2005. 196–197. p. (Nordest nouvo seria; 36.)

- 18 Az Obrist szó sokkal átfogóbb jelentéstartalommal bírt a korszakban, mint manapság, amikor szimpulán ezredesként fordíthatjuk. A 16–17. század fordulóján az egység felfogadóját, legfőbb bíróját, ugyanakkor parancsnokát és a regiment első zászlójának Hauptmannját is jelentette egyszerte. Az Obristleutnant, amit ma szívesen fordítanánk alezredesnek, az Obrist általános helyettese és a regiment második zászlójának Hauptmannja volt. Ugyanúgy Hauptmann tisztséget sem érdemes lefordítani, amelyet a gyalogságnál százados, a lovasságnál kapitány, illetve főember, a zászló vezetője, valamint parancsnok értelemben egyaránt használtak. Nem ajánlatos tehát leszűkíteni a magyar jelentéstartalmat, mert ez további félreértésekhez vezethet. Ezért úgy vélem, megfelelő egykorú magyar kifejezés hiányában, az eredeti német alak használata a legmegfelelőbb. Meg kell jegyezmem, hogy egész Európában a 15. és a 16. század fordulójától az uralkodók különböző Obrist bízták meg csapatok felállításával. A megbízott személyek gyakran más nemzet tagjai voltak, például a spanyol királyok előszeretettel fogadtak fel háborúikhoz német zsoldosokat. A francia vallásháborúban a Német-római Birodalomban felfogadott zsoldosok mindegyik küzdő fél oldalán felbukkantak, vallási hovatartozástól függetlenül. *Edelmayer, Friedrich*: Söldner und Pensionäre. Das Netzwerk Philipps II. im Heiligen Römischen Reich. München, 2002. 174–202., 227–264. p. (Studien zur Geschichte und Kultur der iberischen und iberamerikanischen Länder; 7.)
- 19 Stefano Ciancherotti is az Aldobrandini család támogatói közé tartozott. Erről lásd Die Prager Nuntiatuur des Giovanni Stefano Ferreri und die Wiener Nuntiatuur des Giacomo Serra, 1603–1605. In: Nuntiatuurberichte aus Deutschland siebenzehntes Jahrhundert. Bearb. Arnold Oskar Meyer. Berlin, 1913. (továbbiakban: Die Prager Nuntiatuur, 1913.) 118., 162., 170., 239., 259., 517. p.
- 20 ÖStA KA AFA 1603-5-3.; Heischmann, 1925. 250. p.

pénzéből állították ki és finanszírozták,²¹ hasonlóan az alsó-ausztriai és a cseh rendek esetében már bemutatott gyakorlathoz a Bestallungot az Udvari Haditanács állította ki Strassoldo számára 1603. május 26-i keltezéssel.²² Ennek ellenére a felfogadottnak nem a császárra, hanem a pápára kellett felesküdniük, azaz a pápa hadának számítottak.²³

Az itáliai gyalogság toborzása és felszerelése ugyan lassan haladt, ám a Hermann Christoph von Russworm²⁴ vezette alsó-magyarországi keresztény had kötelékében a Buda körül 1603. szeptember 20-a és november 6-a között vívott harcokban már részt vett.²⁵ Majd ezt követően a regiment is Hatvan alá vonult, ahol november 12-én Strassoldo halálós lövést kapott az erősség falainak felderítése során.²⁶ E haláleset teremtette meg Ridolfi számára az előrelépés lehetőségét, azaz, hogy Obrist kinevezést kapjon, ez azonban közel sem ment

zökkenőmentesen. Az Udvari Haditanács ugyanis csupán 1604. november 18-án – tehát több, mint 1 évvel Strassoldo elését követően – tájékoztatta arról a megmaradt itáliai zsoldosokat és tisztségviselőiket, hogy az Obristleutnant megbízott vagy kijelölt (angesetzter) Obrist lett, akinek feltétlen hűséggel tartoznak.²⁷ Fizetségét pedig az év utolsó előtti hónapjától kezdődően havi 600 forintban határozták meg. Ezt az összeget azonban addig kapta, amíg a mezei hadakozásban részt vett.²⁸ Ridolfinak 1604. november 27-én pedig megparancsolták, hogy csapatával induljon el a bányavárosokba, Seifried von Kollonich megerősítésére,²⁹ majd onnan tovább a Bocskai István hajdú ellen harcoló Giorgio Basta seregéhez. Az albán származású talján hadvezér már téli szállásra Eperjesre (ma: Prešov, Szlovákia) rendelte hadait, amikor december 20-án Ridolfi a zsoldosaival megérkezte. Az itáliaiakat a szabad királyi város környékén lévő két faluban, Sebesen (ma: Vyšná Šebastová, Szlovákia) és Kellemesen (ma: Lubotice, Szlovákia) kvártélyozták be. Itt ütött rajtuk Lippai Balázs 4000 hajdújával 1604. december 30-án és morzsolta fel majdnem az egyébként is megtépázott, éhező és fázó zsoldosokból álló regiment maradékát. Ezt követően Ridolfi zsoldosai részt vettek Tokaj 1605. februári felmentésében, majd a mintegy 300 főre zsugorodott gyalogság Basta főőrivel vonultak vissza Pozsony környékére,

21 A regiment kiállításához tehát különböző kisebb itáliai uralkodók is hozzájárultak. A segélypénzeikből egy-egy kompániát fogadtak fel, így ők ezek tisztségviselőire mint saját alárendeltjeikre tekintettek. Giacomo Serra nuncius és pápai hadbiztos 1604. március 15-én Pietro Aldobrandininek Prágából írt levelében panaszkodott amiatt, hogy ezek az uralkodók ugyan nem fizettek semmit, mégis hatalmas befolyással bírtak. A toszkán nagyherceg Hauptmannja például – emelte ki a nuncius – minden utasítás megtagadásánál arra hivatkozott, hogy ura ezt nem akarja, neki ezt nem mondta és így tovább, ami miatt a zsoldosok ténylegesen a pápának semmiféle engedelmisséget sem mutatnak. Die Prager Nuntiatur, 1913. 145. p.

22 ÖStA KA AFA 1603-5-3

23 ÖStA KA AFA 1603-6-6

24 Russworm életére lásd *Stauffer, Albrecht: Hermann Christoph Graf von Russworm kaiserlicher Feldmarschall in den Türkenkämpfen unter Rudolf II. München, 1884.* 278 p.

25 *Bassompierre, François de: Journal de ma vie.* 1. Paris, 1870. 106. p.

26 Die Prager Nuntiatur 1913. 81. p.; Tóth, 2000, 365. p.; Istvánffy Miklós *Magyarok dolgairól írt törtérideje.* Tállyai Pál XVII. századi fordításában. S. a. r. Benits Péter. 1/3. Bp., 2009. (továbbiakban: Istvánffy, 2009.) 417. p. (Történelmi források; 1.)

27 ÖStA KA Hofkriegsrat (továbbiakban: HKR) Wien Protokoll (továbbiakban: Pr.) Registratur (továbbiakban: Reg.) Bd. 212. fol. 454r-v. 1604. november 18. No. 76.

28 ÖStA KA HKR Wien Pr. Expedit (továbbiakban: Exp.) Bd. 211. fol. 609r. 1604. szeptember 25.

29 ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 212. fol. 456r-v. 1604. november 27. No. 109.

hogy védjék Alsó-Ausztriát az ellenséges betörésektől.³⁰

Az udvar az 1605. év nyarának az elején hitelekből és segélypénzekből felfogadott csapatokkal egy nagyszabású hadműveletet tervezett, mint ahogyan erről Thurzó György számolt be feleségének, Czobor Erzsébetnek június 28-án írt levelében. Eszerint „Császár személye szerint Bécsben jün, ha az békesség véghez nem megyen. Maximilianus herczeg az sléziai, morvai, cseh-országi, luzácziai és tiroli hadakkal, ki bizonyosan leszen több 75 ezer embernél, Trenchinhez [ma: Trenčín, Szlovákia] jün, és az vármegyéken által Kassa [ma: Košice, Szlovákia] fele. Mátyás herczeg az impériumbeli haddal, az Alsó- és Felső-Ausztriából valóval, hispániai király és pápa, azonképpen olasz herczegek hadával, és az Basta hadával, melyeket mind ujonnan megfogadotanak, Ujvárhoz [ma: Nové Zámky, Szlovákia] száll táborba; Basta leszen mellette, és Maximilianus mellett Rosswurm. Az grécz herczeg, stíriabeli, karintiabeli, carnióliai haddal és Baváriai herczeg hadával, Dunán tul száll táborba. Bizonyosan beszélük és írják is, hogy az jüvő hónapban ez három helen leszen százhatvanöt ezer ember. Mindenik táborban elegendő álgyu-por, és várak városok megszállásához való rendelt eszközök lesznek, kiket Christianus szemével is

30 Die Prager Nuntiatur, 1913. 319–320., 392. p.; Tagebuch der Feldzüge des Regiments des Obristen Georg Freyherrn Ehrenreich. Besonders beim Gran und Eperies von 27. Julii 1604 bis 26. Octobris 1606 ausgeführt. In: Sammlung kleiner, noch ungedruckter Stücke, in welchen gleichzeitige Schriftsteller einzelne Abschnitte der ungarische Geschichte aufgezeichnet haben. Bd. 1. Hrsg. Martin Georg Kovachich. Ofen, 1805. 306–311. p.; Veress Endre: Basta György levelezése és iratai, 1597–1607. 2. köt., 1602–1607. Bp., 1913. (továbbiakban: Veress, 1913.) 558. p. (Magyar történelmi emlékeke. Első osztály. Okmánytárak; 37.); Nagy László: A Bocskai szabadságharc katonai története. Bp., 1961. (továbbiakban: Nagy, 1961.) 205–219. p.; Istvánffy, 2009. 444. p.

látott.”³¹ Bár a hadjárat előkészületei koránt sem haladtak oly módon, ahogyan Thurzó azt lefestette levelében a Szentszék ebben szerepet szánt Ridolfinak. Karrierjét eddig a szintén toszkánai származású Aldobrandini pápa, VIII. Kelemen³² karolta fel,³³ ahogyan ezt Pietro Aldobrandini bíboros nepos (1571–1621)³⁴ 1604. május 29-én Giovanni Stefano Ferreri prágai (ma: Praha, Csehország) pápai nunciusnak³⁵ Rómából küldött levelében megindokolta: Alessandro Ridolfi az Aldobrandini ház egyik barátja.³⁶ Úgy tűnik, szerencsecsillaga V. Pál pápa (1605–1621) trónra lépésével sem áldozott le a Szentszéken. Az új pápa ugyanis a pénzügyi támogatását igen komoly feltételekhez kötötte. Egyrészt a felfogadottakat ismét rá kellett felesketni.

31 Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szentmihályi Czobor Erzsébethez. 2. köt. Szerk. Kubinyi Miklós. Bp., 1876. 134–135. p.

32 Mondin, Battista: Pápák enciklopédiája. Bp., 2001. 473–480. p.; Tusor Péter: A barokk pápaság. Bp., 2004. 30–32. p.

33 Springer, Elisabeth: Die Brüder Ridolfi in Rom. Habsburgische Agenten im Schatten des Bruderzwistes. In: Archiv und Forschung. Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas. Hrsg. Elisabeth Springer, Leopold Kammerhofer. Wien–München, 1993. 82. p. (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit; 20.)

34 Pietro Aldobrandini a pápa unokaöccse, Cinzióval első számú neposa, 1593-tól bíboros, 1599-től camerlengo, azaz bíborosi kamarás, 1604-től ravennai érsek. Kruppa Tamás: Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában. Okmánytár. 2., 1595–1613. Közread. Kruppa Tamás. Bp.–Róma–Szeged, 2009. (továbbiakban: Kruppa, 2009.) 16–120. p. (Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez; 38.) (Collektanea Vaticana Hungariae; 1/5.); Uő: A kereszt, a sas és a sárkányfog. Kelet-közép-európai törökellenes ligaterek és küzdelmek a Báthory-korszakban, 1578–1597. Bp.–Róma, 2014. 353., 358–359., 405. p. (Collektanea Vaticana Hungariae; 2/5.)

35 Giovanni Stefano Ferreri pápai nuncius a prágai császári udvarban (1604–1607), Vercelli püspöke (1599–1610). Kruppa, 2009. 121–165. p.

36 Die Prager Nuntiatur, 1913. 170. p.

Másrészt a tárgyalások során az udvar és a Szentszék képviselője, Serra között azonban egy lényegi kérdésben vita támadt: ki vezesse a regimentet? Róma, Bécs és Prága között élénk tárgyalások és egyeztetések folytak e téma körül. A Szentszék, vagyis pontosabban Serra ugyanis, hasonlóan a 2 esztendővel korábbiakhoz, saját jelöltjét, ez esetben Ridolfit szánta az Obrist tisztség betöltésére, a 3000 fős gyalogság vezetésére. Az 1605. június 25-ei nunciusi levél tanúsága szerint igyekezett meggyorsítani a regiment felfogadását. Emellett javaslatot tett arra is, hogy ennek vezényletét Ridolfira bizzák, aki már 10 éve szolgál itt. Mátyás főhercegtől azonban azt a választ kapta, hogy ő inkább a nemrég katolizált Ferdinand von Kollonichnak kívánja adni az Obrist tisztséget és így a vezényletet is. Serra ezt ellenezte, legalábbis levelében ezt írta. Igyekezett nyomtatékosítani, hogy a regimentet ne egy német kapja, különösen ne Kollonich, aki egy szót sem beszélt olaszul és a továbbiakban is ragaszkodott Ridolfi személyéhez.³⁷

A nunciusnak igen befolyásos és ráadásul harcban és hadvezetésben járatos támogatója is akadt ebben az ügyben: Basta. Ugyanazon a napon, amikor Serra keltezte levelét – június 25. – Bécsújhelyről (ma: Wiener Neustadt, Ausztria) ő is írt Erminio Valentini bíboros-államtitkárnak³⁸ Rómába, amelyben szintén támogatta Ridolfi kinevezését.³⁹

Ennek ellenére a nuncius engedni volt kénytelen. Valentinek június 29-én kelt jelentésében újra leírta, hogy Ridolfit támogatta Mátyás főherceg favoritjával, Ferdinand von Kollonich-csal szemben. Erre az utóbbi kinevezését pártoló udvari körök

intrikákkal egyszerűen megakadályozták, hogy a firenzei nemes hozzáfogjon regimentje toborzásához. Serra azonban azt is belátta, mivel a kérdés nem tűr halasztást, így kénytelen volt engedni és megkezdődhet a zsoldosok kiállítása. Ő maga azonban még egy utolsó kísérletet kívánt tenni, hogy saját és a Szentszék akaratát érvényre juttassa: elutazott Prágába a császárhoz.⁴⁰

Ennek megfelelően július 4-én már II. Rudolf székvárosából tájékoztatta Valentinit. Levelében újra kifejtette, hogy Ridolfi obristi kinevezése a regiment élére lehetetlen. Indoklása szerint azért volt kénytelen engedni Mátyás főhercegnek, hogy magasabb, egyházi érdekek ne szenvedjenek csorbát.⁴¹

A pápa bécsi nunciusa július 11-én Valentinek írt levelében ismét kifejtette, hogy az udvari intrikák miatt lemondott Ridolfi obristi kinevezésének lehetőségéről és a toborzópátenst átadta Ferdinand von Kollonich bárónak. Serra azonban úgy vélte, hogy nem árt előre kivédenie a Rómából jövő rosszallást, így védelmébe vette a főherceg döntését. Eszerint bár Kollonich csak most katolizált, de nagyon hűséges új felekezetéhez. Testvére, Seifried von Kollonich szintén hű híve az uralkodónak és a Habsburg-háznak. Igaz ugyan, hogy nem katolikus, de hajlik a katolicizmusra és csak felesége miatt nem rekatolizált. Evangélikussága ellenére is hűségét megőrizte a Bocskai-felkelés alatt és Bocskai Istvánnal semmilyen kapcsolatban nem áll, sőt miatta már 1 millió scudit veszített az utóbbi hónapokban. Serra azt ajánlotta a Szentszéknek, hogy Ferdinand von Kollonich rekatolizálását egy brevében dicsérje meg a pápa. Mátyás főhercegtől – a levél tanúsága szerint – pedig azt kérte, hogy gyorsítsa meg a regiment felállítását.⁴²

37 Die Prager Nuntiatur, 1913. 394. p.

38 Giacomo Serra életéről lásd Die Prager Nuntiatur, 1913. XXIV–XXVI. p.

39 Veress, 1913. 690. p.

40 Die Prager Nuntiatur, 1913. 407. p.

41 Die Prager Nuntiatur, 1913. 413. p.

42 Die Prager Nuntiatur, 1913. 422. p.

Míg Bécsben és Prágában gyorsan pörögtek az események Ridolfi ügyében, addig a Szentszék – a kor hírközlési sebességének köszönhetően – jóval a fent említett levelek keltezését követően reagált. Ennek megfelelően Valentini még csak a június 25-ei levélre válaszolt július 9-én, amikor Rómából azt üzentte, a Szentszék elfogadta Serra döntését, hogy Ridolfi vezénylete alá kerüljön a regiment.⁴³ A bíboros ugyanezen a napon ugyanezt vetette papírra Bastának is.⁴⁴

1 héttel később – július 16-án – Valentini újra az albán származású hadvezérnek írt levelében már azonban úgy nyilatkozott, hogy a Szentszék Serra június 29-ei jelentésében bemutatott helyzetet elfogadja. Ridolfi törődjön bele Mátyás főherceg döntésébe.⁴⁵

A Prágából Bécsbe visszaérkező nunciusz azonban még július 23-án kísérletet arra, hogy Valentinit a bécsi döntés ellen hangolja. Levelében ugyanis kifejtette, hogy Ferdinand von Kollonich nem tartotta be azon ígéretét, miszerint a német gyalogság lázadását megakadályozza, mégis a főherceg őt nevezte ki Obristtá és nem Ridolfit. Serra úgy vélte, mivel számára a német kinevezését pont azzal indokolták, amit nem tudott teljesíteni, így szerinte az ő pártfogoltját kártalanítani lehetne.⁴⁶

Valójában azonban Serra összes június 29-e után e témában küldött levele teljesen fölösleges volt, a főherceg már ekkor meghozta döntését. Eszerint Ferdinand von Kollonich 1605. június 30-án megkapta kinevezését (Bestallungját), hogy állítson fel egy 3000 fős regimentet. Mivel – mint már említettem – a zsoldosoknak a pápára kellett felesküdniük, így azt is kikötötték

az iratban, hogy nem csupán az Obristnak, hanem a helyettesének (Obristleutnant) és az összes tisztségviselőnek, valamint lehetőség szerint a felfogadottaknak is katolikusnak kell lennie.⁴⁷ Ugyanezen a napon azonban, kompenzációként Ridolfi nevére is kiállítottak egy Bestallungot az Udvari Haditanácsban, amelyben arra kapott megbízást, hogy mint Obrist egy 500 itáliai lovas lövészből álló, öt kompániába szervezett egységet állítson ki. Az irat szerint a firenzei nemes maga ajánlotta fel, hogy ezt a lovasságot a Strassoldo gyalogos regiment leköszönt gyalogosaiból toborozza és állítja ki.⁴⁸

Ez azonban nem volt egyszerű feladat. Az Udvari Haditanács már július 1-jén elrendelte az Udvari Kamarának, hogy Ridolfival – a Strassoldo regiment Obristleutnantjával! – számoljanak el a zsoldjáról,⁴⁹ az sajnos egyelőre nem ismert azonban, mikor történt ez meg. Ám az bizonyos, hogy a zsoldosok kifizetése folyamatosan csúszott, késett. A firenzei nemes 4 nappal később kérte megmaradt zsoldosai fizetését. Az Udvari Haditanács át is utalta az ügyet az Udvari Kamarához, hogy a mintegy 50.000 rénes forint zsoldhátralékot kifizesse.⁵⁰

Zsoldosai ügyében Ridolfi július 23-án újabb kéréssel fordult a hadügyeket irányító központi kormány szervhez. Regimentje megmaradt tagjainak részére ugyanis élelem és muníció kirendelését kívánta. Az ügy ismét az Udvari Kamara elé került, akiknek tanácsosait figyelmeztették arra, hogy a pozsonyi várban található itáliai zsoldosok garázdálkodásaitól

43 Die Prager Nuntiatür, 1913. 415. p.

44 Veress, 1913. 698. p.

45 Veress, 1913. 700. p.

46 Die Prager Nuntiatür, 1913. 433. p.

47 ÖStA KA AFA 1603-6-6

48 ÖStA KA AFA 1603-6-5

49 ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 74r. 1605. július 1. No. 1.

50 ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 213/2. fol. 550r. 1605. július 5.

mind a kereskedőket, mind pedig a polgárokat csak úgy menthetik meg, ha utasítják a főlélmesteri hivatalt a szükséges kenyér és bor kiutalására.⁵¹ A fizetetlen zsoldosok ugyanis – hasonlóan az elmúlt évhez – sok kellemetlenséget okoztak a város lakóinak. Ridolfi már július 1-jén azt a parancsot kapta, hogy fékezze meg megmaradt gyalogosait, akik felesleges lövöldözésekkel rombolják a vár falait.⁵² Úgy tűnik azonban, hogy a tiltás hatástalan maradt, hiszen 1 hónappal később az Udvari Haditanács megismételte az utasítást.⁵³

Augusztus második felében már a regiment elbocsátása, leszerelésére volt napirenden. Az Udvari Haditanács augusztus 18-án utasította Ridolfit, hogy ő is álljon készen, illetve zsoldosaival tisztíttassa ki a várat.⁵⁴ 4 nappal később pedig már azt jelenthette Bécsbe, hogy tárgyaltak és meg egyeztek a megmaradt gyalogosokkal a fizetség összegében és módjában.⁵⁵

Ridolfi tehát új feladatára koncentrált, azaz a lovas lövész kompániák kiállítására, amely szintén nem ígérkezett könnyű feladatnak. Először is kinevezése szerint 500 lovas lövést kellett volna a Strassoldo regimentből felfogadnia, ám – mint ahogyan említettem – nyár elején már csak 300 gyalogosa maradt. Ráadásul Mátyás főherceg immáron nem is az eredeti Bestallungban meghatározott létszám kiállítását várta el, hanem annál jóval nagyobbat. Fizetésük biztosítását pedig a Szentszéktől remélt segélyből kívánta

megoldani. Serra augusztus 13-án azt jelentette Valentininek, hogy a főherceg Gilberto de Santhiliert küldte el Rómába, hogy Ridolfi 800 lovasának (!) zsoldjához kérjen támogatást, amelynek összege 3 hónapra nem haladná meg a 30.000 scudit.⁵⁶ Bécsben még szeptember 19-én is bizakodtak, hogy a pápa átvállalja ezt az összeget.⁵⁷ Serra október 4-én Bécsből Scipione Borghese bíborosnak írt leveléből azonban világosan kiderül, hogy a 800 lovas lövész fizetését nem a Szentszéknek, hanem a császárnak kellett állnia.⁵⁸

A firenzei nemes augusztus 20-i dátummal új Bestallungot is kapott, amelyben már az szerepelt, hogy 10 kompániába osztva összesen 1000 olasz és vallon (!) lovas lövész felfogadásával bízzák meg. Ám ezt a lovasságot úgy kellett kiállítania Ridolfinak, hogy nyolc kompániát, összesen 800 főt kellett csak felfogadnia. A további kettő felállításáról pedig majd az uralkodó vagy a főherceg a későbbiekben határoz.⁵⁹ Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy az obristi kinevezésének fejlécén – a június 30-aival ellentétben – immáron nem Rudolf császár, hanem Mátyás főherceg neve szerepelt. Talán nem túl merész ez alapján a feltételezés, hogy a nagyobb presztízzsel és egyben fizetéssel járó újabb Bestallungot utóbbinak köszönhette Ridolfi. Ráadásul a firenzei nemest még haditanácsossá is kinevezték, mint ahogyan ez egy szeptember 5-ei levélből kiderül.⁶⁰

Az új Bestallung ellenére is a lovasok toborzása lassan és nehézkesen haladt. Az Udvari Haditanács ugyanis megtiltotta, hogy akár a már leköszönt 10 régi vallon

51 ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 213/2. fol. 558r. 1605. július 23.

52 ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 449r. 1605. július 1. No. 6.

53 ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 463r. 1605. augusztus 1. No. 1.

54 ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 468r. 1605. augusztus 18. No. 115.

55 ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 213/2. fol. 580r. 1605. augusztus 22.

56 Die Prager Nuntiatur, 1913. 462. p.

57 ÖStA KA Hofkriegsrat Akten (továbbiakban: HKRA) Wien Reg. 1605 Sept. No. 97.

58 Die Prager Nuntiatur, 1913. 524. p.

59 ÖStA KA AFA 1603-8-1; ÖStA KA AFA 1603-8-adia

60 ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Sept. No. 38.

lovas kompániából (augusztus 23.), akár Johann Reinhard von Schönberg még le nem köszönt vallon gyalogosából (augusztus 30.) bárkit is felfogadtasson.⁶¹ Ez alapján azt feltételezhetjük, hogy ezen zsoldosokon kívül is elegendő számú – azaz legalább 800 főnyi – a szolgálatból már elbocsátott itáliai és vallon lehetett a Magyar Királyságban és az örökös tartományokban – itt elsősorban Alsó-Ausztriára gondolhatunk –, akiket újra a zászlók alá lehetett állítani. Ezek jelentős része azonban nem rendelkezett a Bestallungban meghatározott fegyverzetel, hiszen az Udvari Haditanács szeptember 4-én utasította a főhadszertárnokot, hogy 400 puskát adjon át Ridolfi új lovasainak.⁶²

A másik tényezőnek, amely szintén lassította az egység felállítását az általános pénzhiányt tekinthetjük. Míg a Ridolfinak „szánt” regiment finanszírozását a Szentszék vállalta volna magára, addig a lovas lövészek első havi zsoldjának a kifizetését az udvar hitelből próbálta megoldani. A szükséges összeget Karl Werdemann kereskedőtársaságának tagjai adták össze. A kereskedők mintegy 39.000 forintot hiteleztek az Udvari Kamarának, ám a fizetés teljesítését nem kapkodták el. A bécsi kamarai tanácsosok három alkalommal is – augusztus 20., szeptember 10. és szeptember 15. – őket a hiányzó pénzüsszeg megküldésére.⁶³

Mikor a szükséges pénz együtt volt következhetett a zsoldba fogadottak szempontjából a legfontos lépés, az úgynevezett mustra. Ekkor a kirendelt biztosok megsemmisítették a toborzottakat, hogy megfelelő-e a felszerelésük, majd bemutatták nekik tisztségviselőiket, feleskették őket az uralkodóra és kifizették első havi zsoldjukat. A mustrahelyet Szombathelyen jelölték ki, hiszen az egységet az úgynevezett Kanizsával (ma: Nagykanizsa) szembeni végvidék védelmére rendelték.⁶⁴ A mustra és így a kifizetés azonban ismételtelen késett. Battyhány II. Ferencnek szeptember 5-én küldött levélből kiderül, hogy az Udvari Haditanács úgy vélte, napokon belül megtörténik a szemle.⁶⁵ Ridolfit Bécsből szeptember 18-án arról értesítették, hogy lovasainak első havi zsoldjával a biztosok a következő napon indulnak el.⁶⁶ Míg Mátyás főherceg Ferdinánd főherceghez írott szeptember 19-ei levelében pedig arról számolt be, hogy az olasz és vallon lovas lövészeket még nem mustrálták meg.⁶⁷ A szemlére végül szeptember 26-án délelőtt került sor. A lovasok ekkor kaphatták meg fizetségüket. Mátyás főherceg szeptember 29-én Rudolf császárhoz írt levelében legalábbis az szerepelt, hogy mind az előleg (Anrittgelt) 1 havi zsoldnak megfelelő összegét, mind pedig az első havi zsoldot kifizették a részükre.⁶⁸

A pénztelen és nyomorgó zsoldosok azonban első havi bérük megérkezése előtt is igyekeztek fenntartani magukat. Ridolfi szeptember 24-én kapott szigorú utasítást

61 ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 470v. 1605. augusztus 23. No. 165.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 475v. 1605. augusztus 30. No. 243. A 10 régi vallon lovas kompánia leköszönt lovasait az Udvari Haditanács Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf lovasságának feltöltésére szánta. ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 470v. 1605. augusztus 23. No. 165.

62 ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 276v. 1605. szeptember 4. No. 84.

63 ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA) Alte Hoffinanz (AHF) Pr. Reg. Bücher (B.) No. 581. fol. 282. 1605. augusztus 20.; ÖStA FHKA AHF Pr. Reg. B. No. 581. fol. 308. 1605. szeptember 10.; ÖStA FHKA AHF Pr. Reg. B. No. 581. fol. 311. 1605. szeptember 15.

64 ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 50r. 1605. szeptember 23. No. 154.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 484v. 1605. szeptember 18. No. 122.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 213r. 1605. szeptember 20. No. 135.

65 ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Sept. No. 38.

66 ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. Fol. 484v. 1605. szeptember 18. No. 122.

67 ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Sept. No. 97.

68 ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Sept. No. 198.

arra vonatkozóan, hogy lovasainak az alattvalókkal szembeni zsarnoki viselkedését és erőszakoskodásait állíttassa le, a bűnösöket ítéltesse el és a továbbiakban mindenért készpénzben fizessenek.⁶⁹

A szombathelyi ütközet

A 800 lovas lövész nem élvezhette a kifizetését sokáig, hiszen a mustrát követően azonnal harcba is kellett bocsátkoznia. Nagy László 1961-ben megjelent könyvében a szombathelyi eseményeket igen érzékletesen, szinte már a szépírókat meghazudtoló módon mutatta be. Leírása szerint szeptember 27-én vagy 28-án Némethy Gergely hajdú–tatár–török csapata rajtaütött a győri püspök mezővárosában mulató, dorbézoló 1000 fős pápai segélyhadon, amelynek tagjai éppen csak megkapták zsoldjukat. Már a küzdelem elején Ridolfi megsebesült, és bár zsoldosai kezdetben derekasan ellenálltak, végül mégis vereséget szenvedtek. Alig 200 fő menekült meg közülük és négy zászlójuk az átvett zsolddal együtt a támadók kezére került.⁷⁰ Nagy szemérmesen elhallgatta, hogy az összecsapás rekonstruálásához nagyrészt Ortelius művét használta fel, és azt is elfelejtette megemlíteni, hogy Ridolfit egy nyílvesző sebezte meg.⁷¹ Utóbbi szerző művét az esetek döntő többségében elfogadhatjuk autentikus forrásként, ám jelen alkalommal létezik egy, az övénél is hitelesebbnek tűnő beszámoló, méghozzá Batthyány II. Ferenc

levele Mátyás főherceghez, amely ellentmond Ortelius állításainak.

Mindenekelőtt ki kell hangsúlyozni, hogy az összecsapás semmiféleképpen nem lehetett sem szeptember 27-én, sem pedig szeptember 28-án. Batthyány ugyanis szeptember 27-én tett jelentést az eseményekről Mátyás főhercegnek, amelyben arról számolt be, hogy Isaac Meisl mustráirnok gyalogosan érkezett meg hozzá a vereség hírével Németújvárra (ma: Güssing, Ausztria) a levél keltének napján hajnali 6 órakor. Tájékoztatta a magyar főurat, hogy 1 nappal korábban, azaz szeptember 26-án a délelőtti mustrát követően szereztek tudomást arról, hogy Némethy lovassága a közelben van. Ugyanezt a dátumot adja meg egyébként Mátyás főherceg is a szeptember 29-én Rudolf császárhoz írott levelében.⁷²

Meisl beszámolója alapján az sem fedheti a valóságot, hogy a hajdú–tatár–török sereg rajtaütött volna Ridolfi zsoldosain. A mustráirnok ugyanis beszámolt Batthyáynak arról, hogy sorban érkeztek a hírek arról, hogy Némethy a környező falvakat dúlja. Erre a mustrát meggyorsították, majd az Obrist egyetértésben a must-rabiztossal, Ludwig von Königsberggel úgy határozott, hogy felkutatja és megtámadja az ellenséget, mivel utolsó információjuk szerint mindössze 400 főből áll, és már csak 5 kilométernyire van Szombathelytől. Tehát nem Némethy ütött rajta a dorbézoló olasz és vallon zsoldosokon, hanem Ridolfi kereste az összecsapást. A rajtaütés tényét azért sem fogadhatjuk el, mivel a hajdú–tatár–török sereg mozgását árgus szemekkel figyelték az elmúlt hónapok eseményei miatt a Rába bal partján is. Szepsy János Lózsáról már szeptember 18-án azt jelentette a soproni polgármesternek, hogy Némethy

69 ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 484v. 1605. szeptember 24. No. 162.; ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Sept. No. 198.

70 Nagy, 1961. 295–296. p.

71 Ortelius, *Hieronimus Augustinus: Das ist der Ungarischen Kriegs-Empörungen ferner Historische Beschreibung oder zweyter Theil...* Frankfurt am Main, 1665. 391. p.

72 ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Sept. No. 198.

Asszonyfalvánál (ma: Ostffyasszonyfa) már átkelt a Rábán túlrá. Lepovich Péter kapui (ma: Kapuvár) provizor pedig szeptember 24-én egy a török táborból megszökött ifjú beszámolója alapján azt írta szintén Sopronba, hogy „byzonjossan a' keth nap altall keólteozyk Hydvegnell, vagj Rumnall, es elsőbenjs Zombathell ala zallnak.”⁷³ Kétségtelen, hogy ezek az információk ne jutottak volna el Ridolfihoz vagy Königsberghez.

Nagy László állításával ellentétben tehát Szombathelyen sem került sor utcai harcra, hiszen a lovas lövészek megindultak Némethy embereinek feltételezett helye felé.⁷⁴ Délután 2 óra tájban rájuk is találtak, ám a hajdú–tatar–török haderő létszáma nagyobb volt az eredetileg feltételezett 400 főnél és az összecsapás során folyamatosan növekedett. Meisl beszámolója szerint a 10.000 főt is elérte. A mintegy 2 órás elkeseredett harcban végül a túlerő felülke-rekedett Ridolfi lovasain. Némethy hada újra bevette Szombathelyt és mintegy 15 kilométeren keresztül üldözték az olasz és vallon zsoldosokat. A mustairnok azt is tudni vélte, hogy Ridolfi lovasainak jó része a harcmezőn maradt, valamint a mustramester és a saját emberei is odavesztek. Serra október 1-jén Bécsből azt írta Borghesének, hogy mintegy 500 fős veszteséget szenvedtek a lovas lövészek. A halottak között volt Lelio Frangipani és Cianchrotti is,⁷⁵ két olasz előkelő pedig fogságba esett. Borghese november 11-én Serrához küldött levelében a bécsi nuncius közbenjárását kérte, hogy Mátyás főherceg Giovanni Battista grófort és Martio Polceniget váltassa ki a török kezéből.⁷⁶ A hajdú–tatar–török

sereg zsákmánya lett az összes málha és szekér. Közöttük az a kocsi is, amelyen a lovas lövészek első havi zsoldja volt.⁷⁷ Megállapíthatjuk tehát, hogy aznap, amikor szolgálatba állt, meg is szűnt létezni Ridolfi lovassága, majd az év végén hivatalosan is feloszlatták az egységet.⁷⁸

Felmerül a kérdés, hogy mi vezethette félre mind Orteliust, mind pedig a korszakot jól ismerő Nagyt? Azt természetesen kizárhatjuk, hogy ismerték volna a Meisl beszámolóját tartalmazó Batthyány levelet. Ezzel szemben Ortelius, aki munkája során eredeti iratokat használt egy másik jelentésre bukkanhatott. Már többször tettem arról említést, hogy Mátyás főherceg szeptember 29-én levelet írt az uralkodónak, amiben beszámolt a szombathelyi ütközetről. Ebben ő vetette papírra először, hogy Némethy 6000 fős serege átkelt a Rábán és rajtaütött szeptember 26-án az éppen aznap megmustrált lovas lövészekre. A beszámoló ezek után úgy folytatódik, hogy döntő részüket levágták, míg ruházataikat, fegyverzetüket és zsoldjukat elragadták tőlük. Majd említést tesz arról, hogy áruulás is történt, hiszen a szombathelyi várba sem tudtak bemenedekülni, mivel a magyarok nem akarták őket beengedni.⁷⁹

Sajnos, egyelőre nincs rá magyarázat, miért ilyen módon számolt be Mátyás főherceg az összecsapásról bátyjának? Azaz miért tartotta jobbnak azt terjeszteni, hogy rajtaütés történt, mint hogy Ridolfi indult lovasaival Némethy hada ellen? Ez már csak azért is meglepő, mivel 1 nappal korábban ugyanő Ferdinánd főhercegnek küldött levelében erről egy szót sem ejtett.⁸⁰ Természetesen, Bécsben is a rajtaütés

73 Dominkovits Péter: „Egy nemzetek lévén...” A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején. Bp., 2006. 132., 136. p.

74 Nagy, 1961. 295. p.

75 Die Prager Nuntiatur, 1913. 517. p.

76 Die Prager Nuntiatur, 1913. 577. p.

77 ÖStA KA HKRA Wien Exp. 1605 Sept. No. 93.

78 ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 213/1. fol. 71v. 1605. november 27.

79 ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Sept. No. 198.

80 ÖStA KA HKRA Wien Reg. 1605 Sept. No. 179.

ténye terjedt el, illetve ezt terjesztették el, hiszen Serra október 1-jén erről számolt be Borghesének.⁸¹ Az biztos, hogy nem Ridolfi ellen irányult Batthyány jelentésének ignoralása. A firenzei nemest október 3-án – 8 nappal a vereség után – már tanácskozásra hívta az Udvari Haditanács.⁸² Mátyás főherceg pedig 1608-tól több alkalommal is Itáliába, a Szentszékre és Madridba küldte Ridolfit diplomáciai küldetésbe.⁸³

Összefoglalás helyett

Dolgozatomban két témát igyekeztem körüljárni. Egyrészt azt, hogyan próbálta a Szentszék a Habsburg Birodalomnak adott pénzsegélyért cserében az Aldobran-

dini család barátját, Alessandro Ridolfit obristi kinevezéshez és egy gyalogos regiment vezetéséhez juttatni. A bécsi és a prágai udvar ellenállásán végül mindkét kísérlet kudarcba fulladt, ám a firenzei nemest „kárpótlásul” Bestallungot kapott egy itáliaiakból és vallonokból álló lovas lövész alakulat felállítására. Tanulmányom második – rövidebb – fejezetében egy eddig ismeretlen forrás segítségével próbáltam a Ridolfi-féle lovasság egyetlen harci tevékenységének, a szombathelyi ütközetnek a részleteit újraértékelni, új megvilágításba helyezni. Ez azért is tartottam fontosnak, mivel az Isaac Meißl must-raírnok beszámolója alapján Batthyány II. Ferenc által írt levélben az eddigi ismereteinknek ellentmondó részletekről tudósított be a szemtanú.

81 Die Prager Nuntiatur, 1913. 517. p.

82 ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 214. fol. 484v. 1605. október 3. No. 6.

83 Springer, 1993. 84–85. p.